

บทที่ 4

บริบทพื้นที่ศึกษา

4.1 ที่ตั้งและสภาพพื้นที่ศึกษาวิจัย

บ้านลีซอห้วยसान ตั้งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่सान ท้องที่ หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พิกัดที่ตั้ง N.B. 630922 ตามแผนที่ทหาร มาตราส่วน 1:50,000 ลำดับชุด L.7017 หมายเลขระวาง 4948 IV อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล ระหว่าง 1080 – 1200 เมตร และอยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ (Zone C) ตามแผนที่จำแนกการใช้ที่ดิน ในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยมีระยะทางห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองเชียงรายประมาณ 32 กิโลเมตร

4.1.1 พื้นที่รับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่सान

หน่วยจัดการต้นน้ำแม่सान ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลโป่งแพร์ อำเภอแม่ลาว และท้องที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อยู่ในแผนที่ระวางมาตราส่วน 1 : 50,000 ลำดับชุด L.7017 หมายเลขระวาง LI948 IV. ที่ตั้งสำนักงานอยู่ที่พิกัด N.B. 616910 และตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ลาวฝั่งซ้าย แม่กกฝั่งขวา ซึ่งประกาศตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ 581 เล่มที่ 90 ตอนที่ 136 ลงวันที่ 23 ตุลาคม 2516 มีพื้นที่ที่จะต้องรับผิดชอบประมาณ 200 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 125,000 ไร่ รูปร่างพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นแบบ Triangular Shaped Basin ความสูงจากระดับน้ำทะเล มาตรฐาน ตั้งแต่ 460 - 1,720 เมตร ความลาดชันเฉลี่ย 35 เปอร์เซ็นต์ พื้นที่ที่มีความลาดเอียง (Aspect) ทางทิศเหนือ

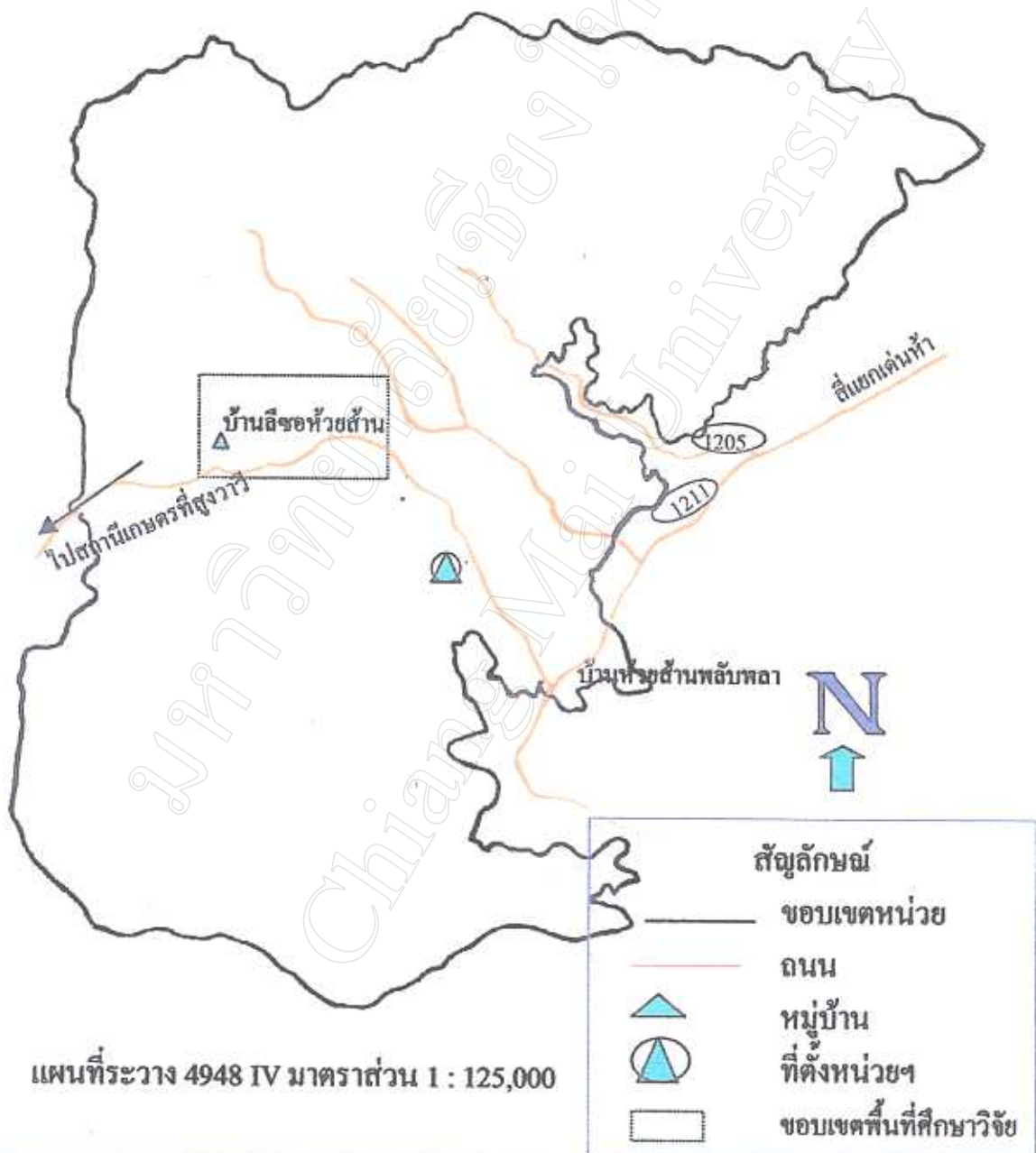
ขอบเขตของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่सान มีดังนี้

ทิศเหนือ	จุด	สันคอยแม่กรณ์ เขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันออก	จุด	เขตตำบลโป่งแพร์ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันตก	จุด	สันคอยช้าง และสถานีเกษตรที่สูงวาวี
ทิศใต้	จุด	เขตตำบลดงมะคะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย

ลำห้วยที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยसान ห้วยคำ ห้วยชมภู ห้วยล้านยาว ซึ่งลำห้วยต่าง ๆ นี้ จะไหลลงสู่แม่น้ำแม่ลาว

หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ล้าน

ตำบลโป่งแพ้ว อำเภอแม่ลาว ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
 สังกัดฝ่ายจัดการต้นน้ำที่ 2 ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้
 เนื้อที่ประมาณ 200 กิโลเมตร (125,000 ไร่)

แผนที่ 1 แสดงพื้นที่ศึกษาบ้านลีซอห้วยล้าน หมู่ 1 ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
 ที่มา : หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ล้าน จังหวัดเชียงราย

4.1.2 ประเภทของป่าในเขตความรับผิดชอบของหน่วยฯจำแนกออกเป็น 3 ชนิด คือ

1) ป่าคงคิบเขา(Hill Evergreen Forest) เป็นป่าที่ค่อนข้างรกทึบ มีต้นไม้ใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็กขึ้นปะปน มีความเขียวชอุ่มตลอดปี อากาศค่อนข้างเย็น เนื่องจากอยู่บนพื้นที่สูง ซึ่งป่าชนิดนี้มีความสำคัญในการรักษาต้นน้ำลำธาร เนื่องจากเป็นป่าที่อยู่บริเวณตอนบน และตอนกลางของพื้นที่ลุ่มน้ำรับผิดชอบ สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000 เมตรขึ้นไป ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ยาง ตะเคียนทอง ตะเคียนหนู จำปีป่า ชม หิน ชมหอม เป็นต้น ไม้พื้นล่าง ได้แก่ ผักกูด กล้วยไม้ดิน เฟิร์น และวุ้นต่าง ๆ

2) ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) เป็นป่าผสมผลัดใบ มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง ประกอบด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ ขนาดกลางหลายชนิด และไม้ไผ่ต่าง ๆ ขึ้นกระจายทั่วไป ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย ในฤดูแล้งต้นไม้ส่วนใหญ่จะผลัดใบ และมักเกิดไฟป่าได้ง่าย เมื่อเข้าฤดูฝนจะผลิใบกลับเขียวชอุ่มเหมือนเดิม ป่าชนิดนี้อยู่บริเวณตอนกลางของลุ่มน้ำ มีชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ช้อ ประดู่ ดินนาก เก็ดแดง ตะแบก ตะคร้อ กะบก ไม้พื้นล่างที่พบได้แก่ ไผ่ชนิดต่าง ๆ สาบเสือ หญ้าคา และวุ้นต่าง ๆ

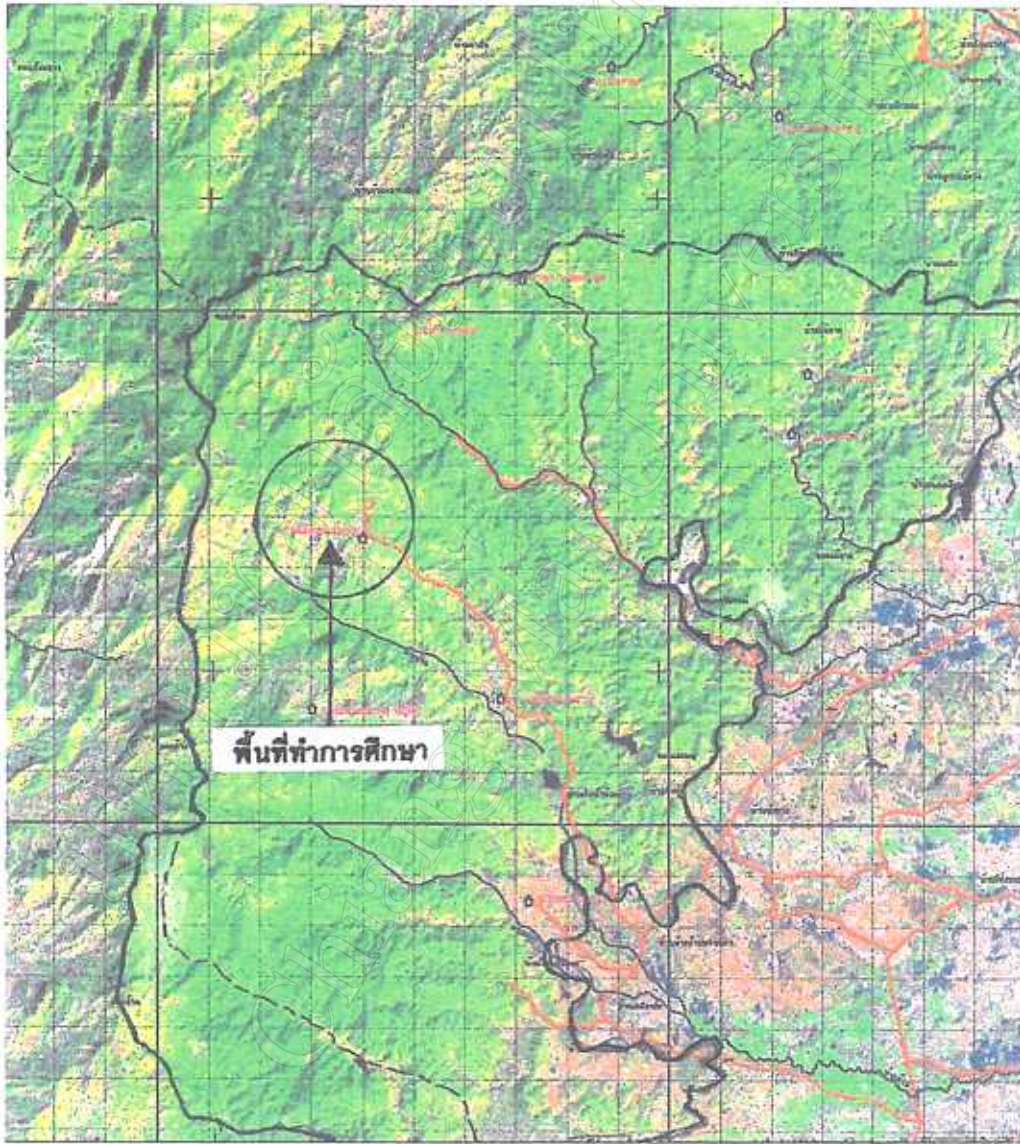
3) ป่าเต็ง-รัง (Dry Deciduous Dipterocarp Forest) เป็นป่าโปร่ง มีสภาพพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ดินร่วนปนทราย

4) ไร่เลื่อนลอย (Shifted Cultivation) เป็นสภาพป่าที่ถูกทำลายลงไปแล้ว เหลือแต่สภาพเป็นหญ้าชนิดต่างๆ ขึ้นแทนป่าเดิมเป็นพื้นใหญ่ และเป็นหย่อมกระจายกระจายทั่วไป ชนิดไม้เป็นไม้ขนาดเล็ก เช่น ไผ่ชนิดต่างๆ ปอ สาบเสือ หญ้าเลา

4.2 การคมนาคม

บ้านสี่หอห้วยसान อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองเชียงราย ระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร โดยใช้ทางหมายเลข 1211 เริ่มจากสี่แยกคนห้าไปทางทิศใต้ ถึงบ้านห้วยसानพลับพลา ซึ่งมีระยะทางประมาณ 17 กิโลเมตรแล้ว แยกขวาบริเวณปั้มน้ำมัน M.P. Petroleom ผ่านอ่างเก็บน้ำห้วยसान สำนักงานหน่วยจัดการต้นน้ำแม่सान ระยะทางอีกประมาณ 5 กิโลเมตร จากนั้นใช้ถนนถาลองเส้นทางไปสถานีทดลองเกษตรที่สูงวาวี ผ่านบ้านริชหอห้วยसान หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางในฤดูแล้งประมาณ 1 ชั่วโมงเศษ แต่ในฤดูฝน เส้นทางบางช่วงทुरกันดาร อาจใช้เวลาเดินทาง 2-3 ชั่วโมง และต้องใช้ยานพาหนะประเภทขับเคลื่อน 4 ล้อ เป็นส่วนใหญ่

หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ส้าน
ตำบลโป่งแพร่ อำเภอแม่ลาว ตำบลหัวขมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
สังกัดฝ่ายจัดการต้นน้ำที่ 2 ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้
เนื้อที่ประมาณ 200 กิโลเมตร (125,000 ไร่)

แผนที่ 2 หน่วยจัดการต้นน้ำแม่ส้าน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
ที่มา : ระวังแผนที่ 4948 IV L 7017 มาตรฐาน 1 : 125,000

4.3 ประชากร

ประชากรเป้าหมายที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทำการศึกษา เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าลีซอทั้งหมด จำนวน 98 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น 542 คน มีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายหลวง สวัสดิชัยกุลและมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน มีคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 15 คน และมีกลุ่มองค์กรอื่น ๆ อีก 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มป้องกันไฟป่า และกลุ่มออมทรัพย์ มีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน สังกัดกระทรวงมหาดไทย 1 แห่ง ประกอบด้วยครู 6 คน และนักเรียนจำนวน 145 คน โดยเปิดสอนตั้งแต่ระดับเด็กเล็กก่อนวัยเรียนจนถึงชั้น ป.6 นอกจากนั้นยังมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 1 คน (จากข้อมูลประจำหมู่บ้าน : 2542)

4.3.1 ประวัติความเป็นมา

เมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา ลีซอชุดแรก จำนวน 7 ครอบครัวได้อพยพมาจาก เชียงตุง ประเทศพม่า เข้ามาอาศัยอยู่กับชาวม้งบริเวณบ้านลีซอห้วยसानในปัจจุบันและต่อมาชาวม้งเดิมทั้งหมดได้อพยพไปอยู่ในจังหวัดตากและกำแพงเพชร จึงคงเหลือแต่ชาวลีซอเพียงเผ่าเดียว ซึ่งภายหลังได้มีชาวลีซออื่นๆ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ด้วย จนในปัจจุบันมีจำนวนถึง 98 ครัวเรือน ประชากรชาย-หญิง จำนวน 542 คน

4.3.2 ชาติพันธุ์

ขจัตถัย บุรุษพัฒน์ (2538) ได้ให้รายละเอียดว่า ลีซอมีประวัติความเป็นมาเช่นเดียวกับชาวเผ่าอื่นๆ เช่น อาข่า กะเหรี่ยง เป็นต้น กล่าวคือเป็นพวกที่สืบเชื้อมาจากทิเบต-พม่า (Tibete-Burman) ซึ่งเป็นสาขาพวก โล-โล (Lo-Lo) อันเป็นคนโบราณเผ่าหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของยูนนาน เรียนตนเองว่า “ลีซอ” มีถิ่นกำเนิดในประเทศจีน แล้วอพยพเข้าไปในประเทศพม่าบริเวณเมืองเชียงตุง เพื่อหาพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับปลูกฝิ่น ข้าวโพด และข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลัก ซึ่งส่วนหนึ่งได้อพยพมาอยู่ที่บ้านห้วยसानและคอยช้าง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เมื่อประมาณ 60 ปีมานี้เอง

4.3.3 ภาษา

พวกลีซอพูดภาษาทิเบต-พม่า แต่ไม่มีภาษาเขียน บางหมู่บ้านใช้ภาษาโรมันที่พวกมิชชันนารีสอนไว้เป็นภาษาเขียน ภาษาของลีซออยากที่จะบันทึกไว้ได้ เพราะมีหลายเสียงและหลายรูปเนื่องจากพวกลีซออพยพเร่ร่อนไปอาศัยในดินแดนของประเทศต่าง ๆ ทำให้พวกลีซอ โดยเฉพาะผู้ชายสามารถพูดได้หลายภาษา เช่น ยูนนาน ไทยใหญ่ อาข่า ในปัจจุบัน คนรุ่นใหม่ซึ่งเคยศึกษาในโรงเรียนของรัฐ สามารถพูด - เขียน ภาษาไทยได้ แต่ยังคงใช้ภาษาไทยเหนือเป็นภาษาพูด

4.3.4 ลักษณะของครอบครัว

ครอบครัวลักษณะโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูกบางครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย เช่น ครอบครัวมีบุตรชายแต่งงานกับหญิงสาวแล้ว หญิงสาวเข้ามาอยู่ในบ้านชายคนเดียวกันหรือชายถ้าไปอยู่ในครอบครัวฝ่ายหญิง เนื่องจากต้องไปชดเชยแรงงานเป็นค่าสินสอดฝ่ายหญิง แต่เมื่อถึงเวลาที่สมควรหรือเหมาะสมชายหญิงที่แต่งงานกันก็จะแยกตัวไปเป็นครอบครัวใหม่ขึ้นชั้นเดียวกันกับครอบครัวของสังคมไทยเรา

4.3.5 การแต่งกาย

ชาวอีสานแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสดใส ผู้หญิงใส่เสื้อทั้งเด็กและผู้ใหญ่นุ่งกางเกงขายาวคลุมเข่าสีดำ สวมเสื้อคลุมทับสีฟ้า เขี้ยว ม่วงเป็นเสื้อแขนยาวคอป้าย รอบคอเป็นผ้าสีดำ ต่อด้วยแถบผ้าริ้วสีต่าง ๆ ด้านหลังและด้านหน้ามี ทั้งสีแดง เหลือง เขียว ส้ม ขาว ฟ้า ดำ ดินที่รอบคั่นแขนทั้งสองข้างด้วย ตัวแขนเสื้อเป็นผ้าสีแดงสดสีเดียวกับผ้าพันแข้ง ซึ่งปลายด้านล่างของผ้าพันแข้งมีแถบสีฟ้าหรือเขียวปักลวดลายรอบเอวพันด้วยผ้าสีดำจนดูเอวคอดกึ่ง หญิงอีสานมักประดับด้วยตุ้มหูเงิน คล้องด้วย “สร้อยคอง” ที่ร้อยเชื่อมตุ้มหูทั้งสองข้าง ปลายตุ้มหูประดับด้วยไหมพรมทำเป็นพู่สีแดง หญิงอีสานเมื่อเริ่มเข้ารุ่นสาวนิยมไว้ผมยาว รวบเป็นมวยไว้ด้านหลังผูกด้วยผ้าพันคอบาง ๆ สีแดง ชมพู เหลือง แขนโบว์ หญิงสูงอายุมักใส่เสื้อคลุมสีทึบ เช่น น้ำเงิน หรือฟ้าเข้ม และประดับด้วยแหวนมากกว่าหญิงสาว

ผู้ชายอีสานนุ่งกางเกงขากว้าง ขาวคลุมเข่าเล็กน้อย นิยมใช้สีเขี้ยว ฟ้า และน้ำเงิน ใส่เสื้อแขนยาวคอป้าย สีดำ สวมผ้าพันแข้งสีดำเชิงฟ้าหรือเขียว เสื้อจะประดับด้วยกระดุมเงินกับพู่ไหมพรมแดงสีแดง ที่กระดุมด้านหน้า ไม่มีริ้วรอยแขนกับคอ ซึ่งเสื้อเต็มยศชนิดนี้มักจะใส่เฉพาะวันปีใหม่หรือวันที่มีประเพณีวันสำคัญเท่านั้น ในปัจจุบันปกติชาย อีสานจะนุ่งกางเกงขากว้าง กับเสื้อยืดหรือเสื้อเชิ้ตที่ซื้อมาจากในเมืองมากกว่าเพราะราคาถูก หาซื้อง่าย คงมีเฉพาะสตรีอีสานเท่านั้นที่ยังคงสวมใส่เสื้อผ้าประจำเผ่าไว้ โดยไม่เปลี่ยนแปลง

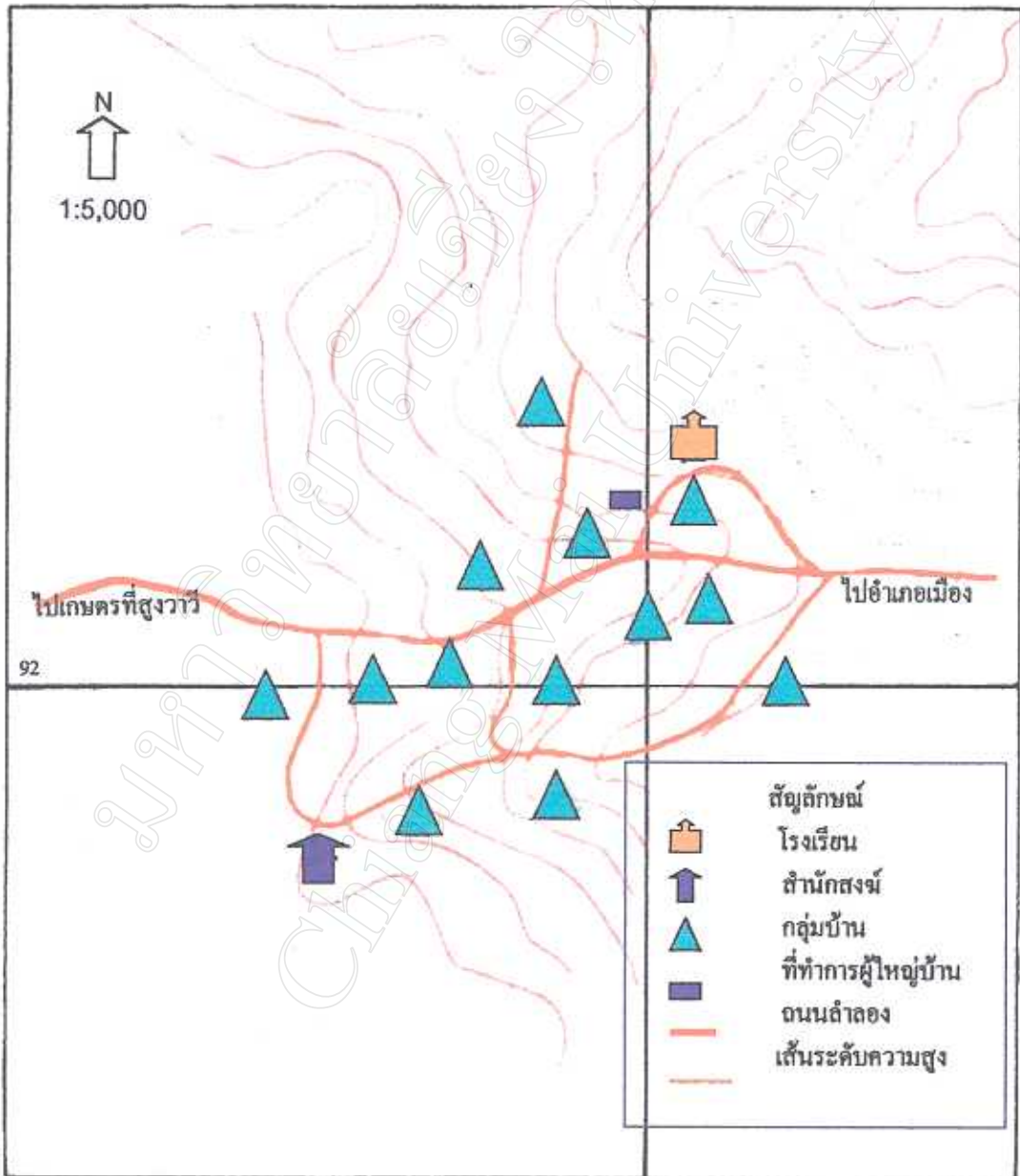
4.3.6 เครื่องประดับ

เครื่องประดับที่ผู้หญิงใส่ในยามปกติ คือกำไลมือ ซึ่งมีขนาดกว้างราว 1 นิ้ว ทำด้วยเงินสลักเป็นลวดลายงดงามโดยช่างชาวอีสาน นิยมใส่กำไลมือทั้งสองข้าง กำไลมือของผู้ชายเป็นกำไลกลมเกลี้ยงไม่มีลวดลาย ผู้ชายอีสานสมัยก่อนนิยมใส่ตุ้มหูเงินด้วย โดยเฉพาะข้างเดียว (ข้างซ้าย) ใส่แหวนเงินเป็นห่วงเกลี้ยง ๆ ในปัจจุบันชายอีสานจะไม่ใส่กำไลมือ แต่นิยมผูกนาฬิกาข้อมือแทน

4.3.7 ระบบการปกครองหมู่บ้าน

ตามประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาแต่เดิมนั้น หัวหน้าหมู่บ้านดำรงตำแหน่งโดยการสืบสายโลหิต แต่ปัจจุบันธรรมเนียมปฏิบัติดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป โดยใช้กฎระเบียบของกระทรวงมหาดไทย ด้วยการรับสมัครเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ตามลักษณะกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่นแทนปัจจุบัน บ้านสีซอห้วยसान มีผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้จากการเลือกตั้งในลักษณะดังกล่าวชื่อนายหลวง สวัสดิชัชกุล มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จำนวน 2 คน

แผนผังหมู่บ้านสีขอห้วยसान หมู่ที่ 1
ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

แผนที่ 3 แผนผังหมู่บ้านสีขอห้วยसान หมู่ 1 ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
ที่มา : แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน บ้านสีขอห้วยसान

4.3.8 ระบบเศรษฐกิจ

ชาวลิซอเป็นพวกที่ยืนหยัดขันแข็งในการทำงาน อาชีพที่สำคัญคือ การทำไร่ข้าว ฟืน พริก ฝ้าย ข้าวโพด มันฝรั่ง และพืชผักต่าง ๆ การทำไร่ข้าวเพียงเพื่อบริโภคภายในครอบครัว ตลอดปีมากกว่าขายเป็นสินค้าแต่ในบางปีที่ขิง กระหล่ำปลี หรือถั่วลิสงเดามีราคาสูง ชาวลิซอ ห้วยสำนจะหันมาปลูกพืชชนิดดังกล่าวกันเพิ่มขึ้น ซึ่งบางครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้นกว่าปกติหลาย เท่าตัว

นอกจากนี้ หลายครอบครัวได้หันมาปลูกกาแฟและลิ้นจี่ แต่ผลผลิตยังมีจำนวน ไม่มากนัก ในปีที่ผ่านมาได้มีการขยายพื้นที่ปลูกทั้งสองชนิดเพิ่มขึ้น เพื่อทดแทนพืชชนิดอื่นซึ่งราคา ไม่ค่อยแน่นอน เช่น ขิง และกระหล่ำปลี

เนื่องจากบ้านลิซอห้วยสำนอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 30 กิโลเมตรเศษ เส้นทางคมนาคมในบางช่วงใช้ได้สะดวกเฉพาะในฤดูแล้ง ซึ่งมีหลายคนมีอาชีพรับจ้างขนส่ง ผู้โดยสารและผลผลิตทางการเกษตรและอื่น ๆ โดยใช้รถยนต์บรรทุกขับเคลื่อน 4 ล้อ

นอกจากการทำไร่แล้ว ชาวลิซอยังเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เช่น ไก่ หมู แพะ แกะ ม้าอีก ด้วย โดยเฉพาะไก่และหมูนั้นเป็นสัตว์เลี้ยงที่ขาดเสียมิได้ บ้านของชาวลิซอทุกหลังจะต้องเลี้ยง สัตว์ทั้งสองชนิดนี้ไว้ ทั้งนี้เพื่อใช้ในการเช่นสังเวชในพิธีต่าง ๆ

4.3.9 ระบบสังคม

การสืบตระกูล พวกลิซอก็เช่นเดียวกับอีโก้ คือ ถือการสืบสายโลหิตทางบิดา เป็นสำคัญครอบครัวใดเมื่อบุตรชายคนโตมีภรรยา ต้องนำภรรยามาอยู่บ้านบิดามารดาของตน เพราะถือว่าบุตรชายคนโตเป็นผู้ได้รับมรดกสืบแห่งสกุล และเป็นใหญ่ในบรรดาพี่น้องท้องเดียวกัน ถ้าหากบิดามารดาตายลง บรรดาพี่น้องชายจึงต้องแยกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ต่างหาก นอกจาก พี่ชายหรือบุตรชายคนโตตายไปเสียก่อน โดยทั่วไปแล้วชาวลิซอเป็นชาวเขาที่รักสงบรักพวกพ้อง นับถือจารีตประเพณีดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ให้ความเคารพยำเกรงต่อผู้มีอาวุโส

4.3.10 ศาสนา

ลิซอห้วยสำน มีความเชื่อและนับถือผี เช่นเดียวกับเผ่าอื่น ๆ แต่ปัจจุบันหลาย คนหันมานับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งมีโบสถ์เล็ก ๆ ในหมู่บ้าน 1 แห่ง และมีบางส่วนนับถือศาสนา พุทธ เนื่องจากมีสำนักสงฆ์และมีพระภิกษุมารูปปฏิบัติธรรมเป็นประจำอยู่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้าน 1 แห่ง

แต่สำหรับผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม คือ นับถือผี แต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามก็ยังมีกรเช่นไหว้ผีและบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเหมือนชนเผ่าม้งหรือเย้า เช่นเดิมด้วย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University